Firuzə Mürsəlova

ŞİFRƏSINDIRAN: DİSLEKSİYANIN KODLARI

Oxu çətinliyi və disleksiya üçün müdaxilə metodu

Bakı – 2026

Redaktor: Şərif Ağayar

Korrektor: Aygül Yelmarlı

Firuzə Mürsəlova. ŞİFRƏSINDIRAN: DİSLEKSİYANIN KODLARI
Oxu çətinliyi və disleksiya üçün müdaxilə metodu
Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2026, 112 səh.

"Şifrəsındıran: disleksiyanın kodları" disleksiya və oxu çətinliyi yaşayan uşaqlar üçün hazırlanmış, Azərbaycan dilinin fonetik və morfoloji xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmış metodik vəsaitdir. Kitabın əsasını **multisensor (Vaxt)** təlim prinsipləri və sistemli oxu müdaxilə yanaşmaları təşkil edi

Vəsaitdə oxu bacarıqlarının inkişafı üçün **"Vaqon"**, **"Lövbər"** və **"Barmaq izi"** kimi praktik alətlər təqdim olunur. Metodika fonoloji emal, vizual-səs uyğunluğu və diqqət mexanizmlərinin paralel inkişafına yönəlmişdir.

Pilot tətbiq nəticələri şagirdlərin oxu sürəti və dəqiqliyində əhəmiyyətli irəliləyiş olduğunu göstərmişdir ki, bu da metodikanın praktik effektivliyini təsdiqləyir.

Kitab müəllimlər, psixoloqlar, loqopedlər və valideynlər üçün tətbiq yönümlü metodik resurs kimi nəzərdə tutulmuşdur.

Qanun Nəşriyyatı
İstanbul Copyright Awards-ın qalibi
Bakı, AZ 1102, Tbilisi pr., 76
Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18
Mobil: (+994 55) 212-42-37
e-mail: info@qanun.az
www.qanun.az
www.fb.com/Qanunpublishing
www.instagram.com/Qanunpublishing

AB 022051 / İN 0781

© Qanun Nəşriyyatı, 2026
© Firuzə Mürsəlova, 2026

ŞİFRƏNİN AÇILMA MƏRHƏLƏLƏRİ

Metodun tətbiqi zamanı oxu prosesi dörd fundamental mərhələdən keçir:

1. Görmək: Simvolu vizual olaraq qəbul etmək.

2. Tanımaq: Simvolu yaddaşdakı obrazla (lövbərlə) əlaqələndirmək.

3. Səsləndirmək: Simvolu müvafiq səsə (fonemə) çevirmək.

4. Anlamaq: Sözün semantik mənasını qurmaq.

Görmək → Tanımaq → Səsləndirmək → Anlamaq

“ŞİFRƏSINDIRAN” MÜDAXİLƏ METODUNUN

7 QIZIL QAYDASI

Bu vəsaitdə təqdim edilən yanaşma aşağıdakı əsas prinsiplərə söykənir:

Oxu şifrənin açılmasıdır: Oxu sadəcə hərflərin tanınması deyil, simvolların səs və məna ilə inteqrasiyasıdır.

1. Fərdi koqnitiv profillər müxtəlifdir: Hər bir uşaq eyni oxu sistemindən istifadə etmir; bəzi uşaqlar üçün vizual-məkan əsaslı düşünmə sistemi daha üstündür.

2. Simvol-səs əlaqəsi oxunun əsas açarıdır: Oxu prosesində ən vacib mərhələ hərf və səs arasında multisensor körpü vasitəsilə sabit əlaqənin qurulmasıdır.

3. Vizual və fonoloji emal sinxron işləməlidir: Effektiv müdaxilə vizual tanıma ilə fonoloji emalı bir-biri ilə koordinasiya etməlidir.

4. Oxu mərhələli şəkildə qurulmalıdır: Oxu bacarığı “simvol → səs → söz → məna” ardıcıllığı ilə kumulyativ şəkildə formalaşır.

5. Təlim strukturlaşdırılmış olmalıdır: Sistemli və ardıcıl məşqlər neyron bağlarının bərpasını və oxu bacarığının sabitləşməsini təmin edir.

6. Fərqlilik zəiflik deyil: Disleksiya fərqli informasiya emalı sistemidir (3D əməliyyat sistemi) və uyğun metodik yanaşma ilə akademik uğur tamamilə mümkündür.

7. Yekun nəticə: "Şifrəsındıran" metodu sübut edir ki, dil disleksiyalı uşaq üçün bir zindan deyil, özünü kəşf etdiyi sonsuz bir okeandır. Artıq övladınız və ya şagirdiniz şifrənin qarşısında səssiz qalan bir müşahidəçi deyil, öz **"Söz binaları”nın memarı** və hərflərin rəqsini idarə edən bir dirijordur.

Cəmiyyət üçün manifest: Oxu artıq bir qorxu deyil, bir zəfərdir.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz 8
GİRİŞ: Divarın digər üzü (Manifest) 9

BÖLÜM 1. Giriş: Kitabdan necə istifadə etməli? (Naviqasiya xəritəsi) 15
1.1. İkonların dili (Alətlər qutusu) 15
1.2. Hədəf qrupları və preventiv yanaşma 16
1.3. Uşağın "Koqnitiv barmaq izi" 17
1.3. Yolun sonu: Vətən torpağı 17
1.5. Akademik çərçivə və metodoloji yanaşma 18

BÖLÜM 2. Elmi təməl: Disleksiyanın neyrobiologiyası 20
2.1. Disleksiya nədir? (IDA 2025 tərifi və epidemiologiya) 20
2.2. Neyroanatomiya: Beynin oxu mexanizmləri 20
2.3. Koqnitiv zəncir və 3D render hipotezi 21
2.4. Disleksiyanın klinik təsnifatı (Alt tiplər) 21
2.5. Orton-Gillingham (OG) metodologiyasının elmi əsasları 22
2.6. Komorbidlik: Disleksiya və DƏHP kəsişməsi 22

BÖLÜM 3. Dil və qavrama sistemi (Azərbaycan dilinə spesifik yanaşma) 23
3.1. Nəzəri çərçivə 23
3.2. Azərbaycan əlifbasının fonetik strukturu və "Şəffaflıq" paradoksu 24
3.2.1 Fonetik şəffaflığın koqnitiv yükü 24
3.2.2 Regional dialekt və sensor ziddiyyət 25
3.2.3. Fonematik diferensiasiya çətinliyi 25

BÖLÜM 4. Aqlütinasiya tıxanması (Morfoloji yüklənmə fenomeni) 26
4.1 Hərf-səs uyğunluğu və fonoloji diferensiasiya 28
4.2 Qarışdırılan hərflərin struktur analizi 28
4.2.1 Qarışdırılan hərflərin təsnifatı 28
4.2.2 Struktur analiz cədvəli (genişləndirilmiş) 29
4.3 Simvol-səs uyğunluğu: Oxu zəncirinin ən kritik "dar boğazı" 29
4.3.1 Neyrobioloji tıxanma və səs emalı 29
4.3.2 Azərbaycan dilində fonetik "toqquşma" sahələri 30
4.3.3 Həll yolu: Üçlü müdafiə sistemi 31
4.4. Orton-Gillingham (OG) yanaşması: Metodoloji onurğa 31

BÖLÜM 5. Fonoloji Emal Nəzəriyyəsi (Phonological Processing Theory):
Dekodlama mexanizmi 32
5.1 Lütfi Zadə (Fuzzy Logic – Qeyri-səlis məntiq) yanaşması: Koqnitiv çeviklik 32
5.2 Vizual diqqət və kod işlənməsi: Gözün trayektoriyası 33
5.2.1 Sürətli prosessorun tıxanması" və Vizual məkan emalı hipotezi 33
5.2.2 Oxu istiqaməti və "Barmaq izi" metodu 33
5.2.3 Vizual skan xətaları (Reqressiyalar) 33

BÖLÜM 6. Diaqnostika: "Koqnitiv barmaq izi" 34
6.1 Bütöv psixoloji sistem kimi yanaşma 34
6.2 IDA 2025 standartları: Dəqiqlik və sürət 34
6.3 Fonoloji emal bacarıqlarının qiymətləndirilməsi (CTOPP-2 Modeli) 34
6.4 Sürətli adlandırma (RAN) və avtomatlaşdırma 35
6.5 WPM düsturu və Azərbaycan dili üzrə oxu normativləri 35
6.6 Diaqnozdan həllə: Fərdi Tədris Planına (FTP) keçid 35

BÖLÜM 7. "Şifrəsındıran" müdaxilə metodunun arxitekturası 37
7.1 Metodun tezis və fəlsəfəsi: 3D render hipotezi 37
7.2 İkili yol modeli (Dual Route Model) 37
7.3 Metodun beş fundamental koqnitiv sütunu 37
7.4 Müdaxilənin dörd praktik mərhələsi 38
7.5 Azərbaycan dilinə spesifik "Aqlütinasiya tıxanması" 38

BÖLÜM 8. Valideyn protokolu və müdaxilə prinsipləri 40
8.1 Şifrəsındıran (decoder) olmaq: Valideynin yeni rolu 40
8.1.1. Sintaktik naviqasiya: Vaqon metodunun cümləyə tətbiqi 40
8.1.1.1 Morfoloji vaqon sxemləri: Aqqlütinasiya tıxanmasının həlli..................................... .41
8.1.1.2 Oxu prosesinin naviqasiya mərhələləri (Vahid terminologiya) Struktur sıralama........41
8.1.2 Makro-naviqasiya: Hekayə qatarının mətnlərə tətbiqi..42
8.2 Müdaxilənin dörd qızıl qaydası (İstifadə protokolu) 42
8.3 "Şifrəsındıran" alətlər qutusu (Valideyn üçün xülasə) 44
8.4 Müdaxilənin dörd praktik mərhələsi 44
8.5 Müddət, tezlik və monitorinq 45

BÖLÜM 9. Praktik təlim metodları (Şifrə sındıran alətlər) 47
9.1 Modul.1: d-b Rəqib dostlar (Unutqan dahi və Bilik binası) 48
9.2 Modul 2: p-q Rəqib dostlar (Göyün şarı və Suyun balığı) 52
9.3 Modul 3: m-n Rəqib dostlar (İki zirvəli dağ və nərdivan) 57
9.4 Modul 4: u-n və ü-n Rəqib dostlar (Nur qabı və Yerə sığınan yuva) 61
9.5 Modul 5: v-y Rəqib dostlar (Sürətli döngə və Yolayrıcı) 67
9.6 Modul 6: o-ö Rəqib dostlar (Heyrətli göz və Yuxulu kirpiklər) 70
9.7 Modul 7: s-z Rəqib dostlar (İlanın fısıltısı və Arının vızıltısı) 75
9.8 Modul 8: ğ-x Rəqib dostlar (Papaqlı hərf və Çarpaz çubuq) 78
9.9 Modul 9: e-ə Rəqib dostlar (Açıq qazan və Dartılan İlgək) 83

BÖLÜM 10. Müdaxilə modelləri və Fərdi Tədris Planı (FTP) 88
10.1 Müdaxilə modellərinin nəzəri əsasları 88
10.2 Metodik texnikaların elmi terminologiyası 88
10.3 Müdaxilə səviyyələri və intensivlik 89
10.4 FTP arxitekturası 89
10.5 Monitorinq və qiymətləndirmə 90
10.6 Praktik nümunə (Case Study) 92

BÖLÜM 11."Şifəsındıran" metodunun elmi effektivliyi pilot tədqiqat nəticələr 93
11.1 Tədqiqatın məqsədi və metodologiyası 93
11.2 İştirakçı profili və ilkin ölçmələr (Baseline) 93
11.3 Statistik nəticələr və kəmiyyət analizi 93

11.4 İnkişafın elmi düsturu və özünütənzimləmə 94
11.5 Praktik tətbiq nümunələri (Klinik keyslər) 96
11.6 Gələcək tədqiqat istiqamətləri 96
11.7 Yekun qənaət 97

BÖLÜM 12. Yekun və gələcəyə baxış (Vətən torpağı) 98
12.1 Modelin fəlsəfəsi: Baxış bucağının zəfəri 98
12.2 Statistik qələbə: Pilot nəticələrin təsdiqi 98
12.3 Inkişafın elmi düsturu 98
12.4 Zindandan okeana: Mirvari axtaran dənizçi 99
12.5 Gələcək tədqiqat istiqamətləri 99

BÖLÜM 13. Əlavələr və resurslar (Alətlər qutusu) 100
13.1 Terminlər lüğəti: Metodoloji naviqasiya xəritəsi 100
13.2 Proqres monitorinq formaları 101
13.3 Pilot qrup. Hesabat tablosu (N=20: Klinik analiz və metodik həllər) 103
13.4 Mən şifrəni sındırdım!" sertifikatı 106
13.5 Mənim nağılım: Ulduzlu yolun yolçusu 106

Gənc şifrəsındıran sertifikat...108
İstifadə olunmuş ədəbiyyat 109
Nəticə 110

Müəllif haqqında...111

ÖN SÖZ

Şifrəni Sındıranların Dünyasına Xoş Gəldiniz!

Bu vəsait müasir pedaqogika, neyropsixologiya və **multisensor (VAKT)** təlim prinsipləri əsasında ərsəyə gətirilmiş innovativ bir neyro-təlim modelidir. Elmi tədqiqatlar sübut edir ki, disleksiyalı uşaqlarda oxu bacarıqları müxtəlif duyğu kanallarının (görmə, eşitmə, kinestetik və taktil) paralel inteqrasiyası vasitəsilə daha effektiv inkişaf edir.

Lakin problem yalnız mexaniki oxuma bacarığında deyil; əsas məsələ informasiyanın beyində necə emal olunmasıdır. Bir çox uşaq hərfləri vizual olaraq görsə də, beynin fərqli işləmə prinsipi (3D əməliyyat sistemi) səbəbindən onları standart qaydalarla emal edə bilmir. Ənənəvi təlim sistemləri isə çox zaman bu fərdi koqnitiv fərqlilikləri nəzərə almadan, bütün uşaqlardan eyni üsulla öyrənməyi tələb edir.

“Şifrəsındıran” metodikası məhz bu zərurətdən — sistemi uşağın beyninin işləmə formasına uyğunlaşdırmaq ehtiyacından yaranmışdır. Bu sistem fonoloji emal, vizual-səs uyğunluğu, diqqət mexanizmləri və fərdi koqnitiv yanaşmalar üzərində qurulmuş strukturlaşdırılmış bir **neyro-modeldir.**

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin (ADPU) pedaqogika üzrə dosenti **İ. Məmmədova** və psixoloq **J. Məmmədovanın** elmi rəylərində bu modelin Azərbaycan dilinin fonetik və aqqlütinativ (bitişdirici) xüsusiyyətlərinə uyğunluğu, praktik effektivliyi və tətbiq potensialı xüsusi vurğulanmışdır. Pilot tətbiqlər zamanı şagirdlərin oxu göstəricilərində orta hesabla **200% artım** müşahidə edilmişdir ki, bu da metodun elmi əsaslarını praktikada təsdiq edir.

Vəsaitdə yer alan **“Vaqon”**, **“Lövbər”**, **“Barmaq izi”**, **“Vətən sədası”** və **“Pambıq nəfəsi”** kimi spesifik neyro-alətlər uşağın:

- Hərf və səs arasında sabit və dəqiq əlaqə qurmasına,
- Vizual diqqətini mətn üzərində düzgün yönləndirməsinə,
- Oxu sürətini artırmaqla yanaşı, oxuduğunu anlama bacarığını inkişaf etdirməsinə,
- Öyrənmə prosesini stabil və təhlükəsiz hiss etməsinə xidmət edir.

“Şifrəsındıran” sadəcə bir tapşırıq və məşq sistemi deyil; bu, fərqli düşünən uşaqlar üçün hazırlanmış **neyro-dekoder** yanaşmasıdır. Burada məqsəd sadəcə oxumağı öyrətmək deyil, uşağın “bacarmıram” düşüncəsini qırmaq, onun gizli potensialını üzə çıxarmaq və öyrənməni qorxu deyil, bir kəşf prosesinə çevirməkdir.

Çünki hər uşağın beynində özünəməxsus bir öyrənmə yolu var. Bəzən problem uşaqda deyil, sadəcə onu anlayan metodun olmamasındadır.

Gəlin bu şifrəni birlikdə sındıraq!

GİRİŞ

DİVARIN DİGƏR ÜZÜ (MANİFEST)

Bu kitab pedaqogika, neyropsixologiya və multisensor oxu metodlarının prinsiplərinə əsaslanır və disleksiyalı uşaqlar üçün praktik öyrənmə müdaxilə metodu təqdim edir.

"Şifrəsındıran" müdaxilə metodunun mahiyyəti və innovativliyi

Bu tədqiqat çərçivəsində göstərilən **"Şifrəsındıran"** müdaxilə metodu, spesifik öyrənmə çətinlikləri sahəsində **Azərbaycan dilinin fonetik və qrafik reallıqlarına uyğunlaşdırılan strukturlaşdırılmış müdaxilə metodu modelidir**. Metodun əsas ideyası, oxu prosesini uşaq üçün mexaniki bir tapşırıqdan çıxarıb, onu hərflərlə "barışdırmaq" və dili bir arxitektura kimi yenidən inşa etməkdir. Biz uşağa sadəcə "oxu" demirik, ona dilin daxili kodlarını **"hiss et və idarə et"** prinsipi ilə anlamağı öyrədirik. Metodun söykəndiyi beş fundamental sütun

(**İdeya + Elm + Praktika + Nəticə + Resurslar**)

bu vəsaiti həm akademik bir dərslik, həm də canlı bir müdaxilə xəritəsi halına gətirir.

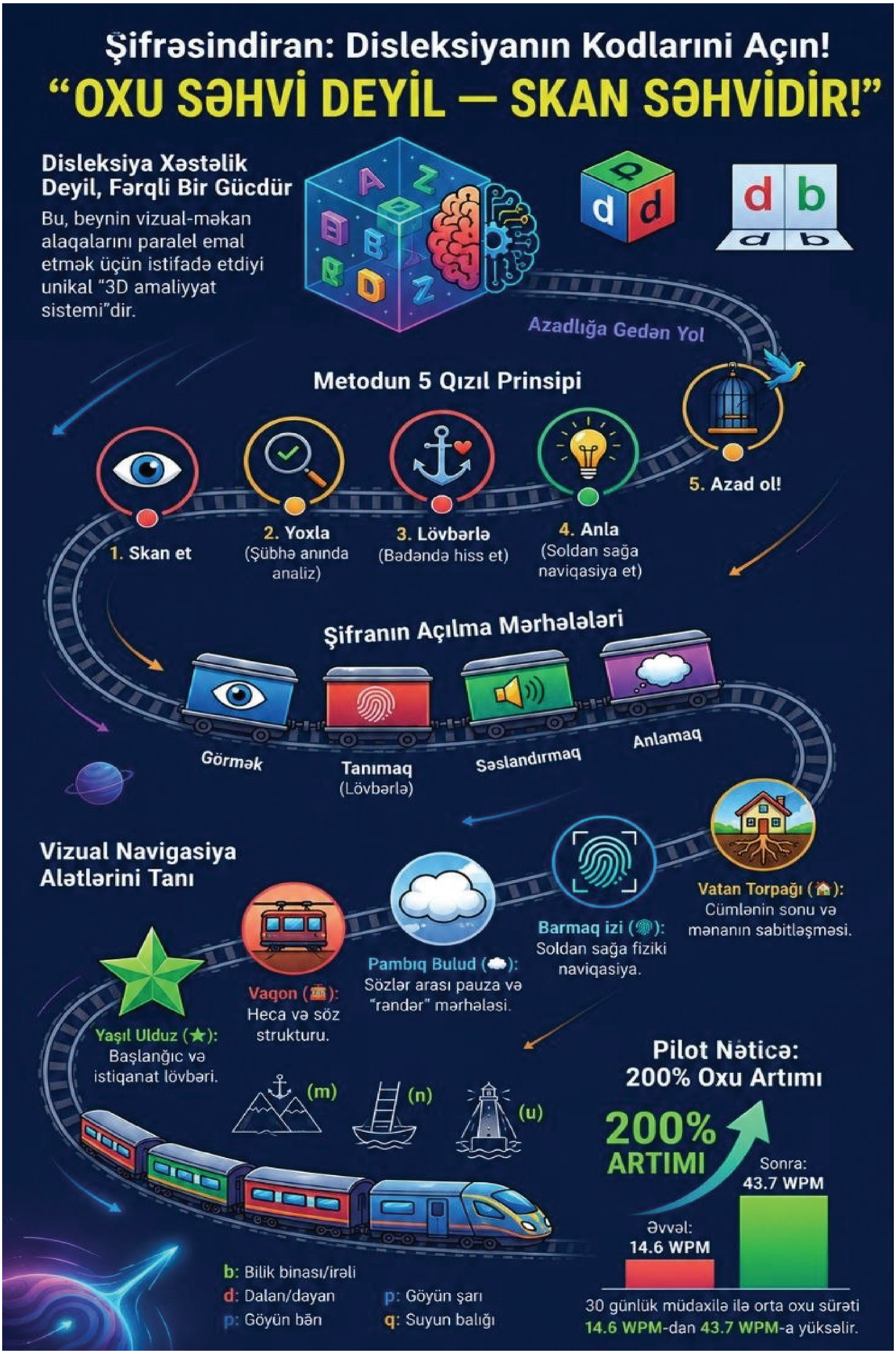
Şifrəsindiran: Disleksiyanın Kodlarını Açın!
"OXU SƏHVİ DEYİL — SKAN SƏHVİDİR!"
Disleksiya Xəstəlik Deyil, Fərqli Bir Gücdür
Bu, beynin vizual-məkan alaqalarını paralel emal etmək üçün istifadə etdiyi unikal "3D amaliyyat sistemi"dir.
Azadlığa Gedən Yol
Metodun 5 Qızıl Prinsipi
1. Skan et
2. Yoxla (Şübhə anında analiz)
3. Lövbərlə (Bədəndə hiss et)
4. Anla (Soldan sağa naviqasiya et)
5. Azad ol!
Şifranın Açılma Mərhələləri
Görmək
Tanımaq (Lövbərlə)
Səslandırmaq
Anlamaq
Vizual Navigasiya Alətlərini Tanı
Vatan Torpağı (🏠): Cümlənin sonu və mənanın sabitləşməsi.
Barmaq izi: Soldan sağa fiziki naviqasiya.
Pambıq Bulud: Sözlər arası pauza və "rəndər" mərhələsi.
Vaqon: Heca və söz strukturu.
Yaşıl Ulduz (★): Başlanğıc və istiqanat lövbəri.
(m)
(n)
(u)
Pilot Nəticə: 200% Oxu Artımı
200% ARTIMI
Əvvəl: 14.6 WPM
Sonra: 43.7 WPM
b: Bilik binası/irəli
d: Dalan/dayan
p: Göyün bäп
p: Göyün şarı
q: Suyun balığı
30 günlük müdaxilə ilə orta oxu sürəti 14.6 WPM-dan 43.7 WPM-a yüksəlir.